

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyi

Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği: dövlət müstəqilliyimizin bərpasının 30-cu ili - Azərbaycan dövlətçiliyi müasir mərhələdə

Faiq Ələkbərli
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

V Yazı

Üzeyir Hacıbəylinin ictimai-siyasi görüşlərində din problemi də mühüm yer tutmuş, o, tərəqqiyə, dünyəvi ehtimallara qarşı çıxan mühaşizəkar ruhaniləri kəskin şəkildə tənqid etmişdir. O, yazırdı ki, məktəb, mədrəsə, elm, mərifət və tərəqqiyə qarşı düşmən olanların sıralamında olması müsəlmanları ancaq başqa millətlərdən geridə saxlayır. Hacıbəyliyə görə, bəzi ruhanilərin məktəbin guya, dinə qarşı olması ilə bağlı dedikləri cəfəngiyatdan başqa bir şey deyildir: "Görəsən bu bayquşlar nə dindədir ki, o dinə məktəbdən, elm və mərifətdən zərər gözlənir. O hansı dindir? İslam dinini? Haşa və kəllə! Bu islam dini haqqında ən ağır ittihamdır ki, bu cürə böhtanı ancaq islamın adını xarab və viran etmək istəyən bayquşlardan gözləmək olar! Bunların "din" və "imani" cəmaətin qarantılığında istifadə edib tovlamaq və syomaqdır ki, doğrudan da məktəbin bu cürə "din" və "imani" da zərəri vardır".

Üzeyir Hacıbəyli məhərrəmliyin, o cümlədən Aşura gününün mahiyyətinin doğru başa düşülməsinə çalışmaq, eyni zamanda həmin günlərdə müsəlmanlarının həyata keçirdikləri bəzi əməllərə də diqqət yetirmişdir. Məsələn, o, "Heydar təpək"lə bağlı yazırdı ki, onu həyata keçirənlər bir növ Kərbala faciəsini canlandırmağa çalışırlar. Bunu kəskin surətdə tənqid edən Hacıbəyliyə görə, bu cür üsullara əl atmaq İmam Hüseynə (ə) olan sevginin nümunəsi ola bilməz. Hacıbəyli yazırdı: "Sizi and verirəm Allaha, bir deyin görüm bu "heydər-səfər" "müharibəsi"nin Kərbəla faciəsinə və İmam Hüseyn təziyəsinə dəxli və təsərrüfi vardır?? Hər kəs bunu mənə qandır-səvab eləmiş kimi olar!". 2 Hacıbəylinin fikrincə, İmam Hüseynin (ə) şəhadətini doğru şəkildə çatdırmaq lazımdır ki, bununla da, yalnız islam dünyasının deyil, bu mərasimi kənardan izləyənlərin də rəğbətini qazanmaq mümkün olsun.

Hacıbəylinin fikrincə, bu günə qədər müsəlmanları məhərrəmlik mərasimi ilə bağlı səhv yola çəkənlər isə yalançı ruhanilər və mollalar olmuşdur. Çünki ikiüzlü ruhanilər hesab etmişlər ki, məhərrəmlik mərasimi müsəlmanlar arasında ağıllı və şüurlu şəkildə həyata keçirilərsə, onda onların həmin mərasimin mahiyyətinə uyğun olmayan əməlləri həyata keçməyəcəkdir. Bu baxımdan həmin dövrdə ikiüzlü ruhaniləri narahat edən guya, kimlə-

rinsə İmam Hüseynə (ə) hörmətsizlik etməsi məsələsi deyildir. Sadəcə olaraq, müsəlmanların şüurlanması və savadlanması nəticəsində yalançı ruhanilərin, çürük fikirlərin nüfuzlarının itirilməsidir. Hacıbəyli yazırdı: "Çürük fikirlilər

istanlən səviyyədə keçirilməməsinə təəssüflənən Hacıbəyli yazırdı ki, bütün hallarda onun haqqında qəlbimizdə bəslədiyimiz böyük bir məhəbbət, başqa dinlərdə olanların qibtə edə biləcəyi dərəcədə səmimi və həqiqidir. Onun fikrincə, milli icti-

nini yer üzünün bir çox nöqtələrinə yaymaq islam əhlini artırdı, islamıyyətin çoxalması yolunda mücahidələrdə bulundu, dini bayramlarda müsəlmanlara yardımlaşmağı, bir-birinə kömək etməyi buyurdu. Bir sözlə, Hacıbəyli peyğəmbərə

Bizcə, Hacıbəylinin dünyagörüşündə islam dininə, islamlığa münasibətdə hər zaman müasir, demokratik ruhlu bir yanaşma olmuşdur. Hər halda onun bu məqaləsi də bir daha göstərir ki, Hacıbəyli islamlığın nə həddən artıq ifratlaşdırılmasının, nə də tamamilə bir kənara qoyulmasının tərəfdarı olmamışdır. Bu baxımdan onun islamla bağlı tutduğu mövqeyi Rəsulzadənin, Hüseynzadənin, Topçubaşovun baxışları ilə üst-üstə düşmüşdür.

Beləliklə, Hacıbəylinin Türk fəlsəfi fikri tarixində mühüm yeri və rolu olduğu dənilməzdir. Doğrudur, o, daha çox sosial fəlsəfəyə və ictimai-siyasi məsələlərə öz münasibətini bildirmiş və şərhlər vermişdir. Xüsusilə də, Hacıbəylinin türkcülük və islamçılıqla bağlı irəli sürdüyü mülahizələr diqqəti cəlb edir. O, Azərbaycan türklərinin milli oyanışında türkcülüyn yerini çox doğru görmüş və lazimi izahlar vermişdir. Bizcə onun, türkcülük və islamla baxışları daha çox obyektiv xarakter daşımış, yəni nə həd-

"Bəzi mərsiyəxanların övladi-peyğəmbərə yaraşmayan sifətləri, onlara istinad vermələri, bu qəsidələr ilə avam camaat çox ağlasın, mərsiyəxanların avam camaatın əxlaqını pozan "fitvaları" ki, hər kəs göz yaş töksə – hər bir günahından azaddır ki, guya imamı ağlamağımızdan məqsəd – tək bir günahdan azad olmaq üçündür. Deməli, günahı olmayan ağalmasa da olar!... Halbuki, bu cür fitvalar, əvvəla sidqi – dil ilə ağlamağı aradan götürüb və saniyə cəmi oğruları, quldurları, qatilləri, mərdiməzarları, ev yıxan və ocağı kor qoyanları arxayın edib pis və mürdar əməllərinə daha da şövqləndirir!"

ma-siyasi əqidəmiz formalaşmasında, dini etiqadımız mətin və möhkəmdir: "Avropa elm və fənlərinin aramızda inkişafından dini etiqad süstülgü əmələ gələr, deyə qorxan bəzi ruhani və müridlərinin zənni əksi olaraq, təzə elm və fənlər sayəsində dini etiqadımız daha da bərkliyə din-islamın bir haqq olduğu daha aydın və müsbət bir surətdə həm başımızda və həm qəlbimizdə yer tutur. Və bu dini gətirmiş olan zətin əzəmət və ehtiramı daha layiqli bir surətdə tutulmaq lüzumi meydana çıxır. Böylə olan halda biz öz peyğəmbərimizə olan hörmət, əzəmət və məhəbbəti qəlbimizdə saxlamaqla bərabər, bir də hamıqla bərabərdə izhar və ibriz etməliyik".

O vurğulayırdı ki, Peyğəmbərimizə (s) olan sevgimizi xüsusən mövludda göstərməliyik. Çünki həmin gün yalnız ərəblər üçün deyil,

rin fikirlərinə böyük dəyər vermiş, onun dünyaya gəlməsi ilə bəşəriyyət tarixində yeni bir dövrün başlandığına inanmışdır. Dahi bəstəkarın fikrincə, peyğəmbərin həyat və əqidə yolunun öyrənilməsi üçün isə onun mövludun keçirilməsi zəruridir. Çünki mövlud bayramı islamın digər bayramları (oruculuq, qurbanlıq və s.) kimi müsəlmanları ittifaqa və ittihadə dəvət edir.

Hacıbəyli 2-ci Rusiya fevral burjuva inqilabından sonra islam aləminin birliyinin vacibliyindən də yazırdı. Onun fikrincə, bu günə qədər Rusiya müsəlmanları İslam dünyasını parçalayan, İslam xalqlarını məhv edən Çar Rusiyasının siyasətinin altında əzilmiş, hətta 1-ci Dünya müharibəsində Osmanlıya

dən artıq ifratlaşdırma, nə də ideləşdirilmə olmuşdur.

Onun türkcülük və Azərbaycan türkcülüynü məsələsində tutduğu mövqeyi Azərbaycan Sovet Rusiyası tərəfindən işğal ediləndən sonra da, mahiyyət etibarilə əsasən dəyişməz olaraq qalmışdır. Sadəcə, 27 aprel işğaldan sonra türkcülük və islamçılıq ideyalarında bir qədər ehtiyatlı hərəkət etməyə məcbur olan Hacıbəylinin xüsusilə, bu dövrdə Azərbaycan Türk müsəlmanlarının inkişafında yeri və rolu da dənilməzdir. Bizcə, o bu dövrdə yazdığı əsərlərində, o cümlədən M.Maqomayevlə birgə ərsəyə gətirdikləri "Azərbaycan Türk el nəğmələri" məcmuəsində milli mədəniyyətimizi ifadə etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə çap olunur